

ÇEŞME DEMOKRAT PARTİ TEŞKİLÂTI VE CELAL BAYAR

ÇEŞME DEMOCRAT PARTY ORGANİZATİON AND CELAL BAYAR

Nahide ŞİMSİR*

Öz

Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar, Çeşme’de evi bulunması sebebiyle, Demokrat Parti’nin kuruluş sürecinde ve iktidar yıllarında Çeşme’nin özel bir yeri olmuştur. Celâl Bayar, Çeşme ve çevresindeki yerleşim birimlerinde, bu süreç dâhilinde halkla birçok kez bir araya gelmiştir. Demokrat Parti’nin Çeşme İlçe Teşkilâtı 4 Mart 1946 tarihinde, Kelami Ertan, Sadık Tütüncüoğlu, Mustafa Sürücü, Hasan Türkay, Mustafa Alp ve Niyazi Ertürk tarafından Kelami Ertan başkanlığında kurulmuştur. Kelami Ertan (1950 -1960) ve (1963-1968) yılları arasında Çeşme Belediye Başkanlığı da yapmıştır. Oğlu Nuri Ertan da (1984-1989) ve (1994 -1999) yılları arasında Çeşme Belediye Başkanlığı yapmıştır. Makalemizde, hem Celâl Bayar’ın bu ziyaretleri, hem de Çeşme Demokrat Parti İlçe Teşkilatı’nın kuruluşunda yer alan kişiler ve köylerde partinin örgütlenmesi hakkında Nuri Ertan’ın aile arşivi, konu ile ilgili hatıralar, görseller, araştırma ve incelemeler göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Celâl Bayar’ın, Çeşme Ovacık köyünü ziyareti ve Demokrat Parti’nin tarımı modernleştirme çabalarının bir örneği olarak, Ovacık Köyü’ne traktörün gelişi üzerinde durulmuştur. Ayrıca 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Bayar ailesinin Çeşme’de ev hapsinde tutulması üzerinde de kısaca bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeşme, Celal Bayar, Demokrat Parti, İlçe Teşkilatı, Ovacık

Abstract

Since Democratic Party President Celal Bayar has a house in Çeşme, Çeşme had a special place in the founding process of the Democratic Party and during its years in power. Celal Bayar met with the public many times during this process in Çeşme and the surrounding settlements. Çeşme District Organization of the Democrat Party was founded on March 4, 1946 by Kelami Ertan, Sadık Tütüncüoğlu, Mustafa Çözüm, Hasan Türkay, Mustafa Alp and Niyazi Ertürk, under the chairmanship of Kelami Ertan. Kelami Ertan also served as the Mayor of Çeşme between (1950 -1960) and (1963-1968). His son Nuri Ertan also served as Mayor of Çeşme between (1984-1989) and (1994-1999). In our article, we tried to evaluate both these visits of Celal Bayar, the people involved in the establishment of the Çeşme Democrat Party District Organization and the organization of the party in the villages, taking into account Nuri Ertan's family archive, memories, visuals, research and analysis on the subject. . At the same time, Celal Bayar's visit to Çeşme Ovacık village and the arrival of the tractor to Ovacık Village as an example of the Democrat Party's efforts to modernize agriculture were emphasized. In addition, brief information was given about the Bayar family being kept under house arrest in Çeşme after the coup of May 27, 1960.

Keywords: Çeşme, Celal Bayar, Democratic Party, District Organization, Ovacık

Giriş

Çeşme, Anadolu’nun en batısında Ege Denizi’nin içine girmiş bir yarımadanın en ucunda yer alan bir liman kasabasıdır. İzmir’e bağlı ve 94 kilometre mesafededir. Çeşme, 17. Yüzyıl öncesinde Anadolu’nun batıya açılan penceresi olup önemli bir liman idi. Bu yüzyıldan sonra yerini İzmir’e kaptırmış olmakla birlikte, Osmanlı donanmasının asker ve su ihtiyacının temin edildiği önemli bir merkez olmayı sürdürmüştür. Çeşme adı da bu özelliği ile ilgilidir. 1770 yılında Rusların Çeşme’de Osmanlı Donanması’nı yakması, Osmanlı Devleti’ne gözdağı verme çabasının sonucudur. Bu olaydan sonra bir parça

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, nsimsir@balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1405-8521

This article was checked by intihal.net.

Makale Gönderim Tarihi: 06. 11. 2024

Makale Kabul Tarihi: 12.12.2024

gerilemiş olmakla birlikte, 19. Yüzyılda yörenin kendisine has tarım ürünleri ve kaplıcaları sebebiyle gelişmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Çeşme, sosyal yönden önemli bir iskân ve göç bölgesi olmuştur. Bu yıllarda deniz hamamları, kaplıcaları öne çıkmış, tütün, üzüm, anason, kavun ve soğan gibi ürünleriyle tanınmıştır. Çeşme, askerî ve siyasî açıdan hemen her devirde mühim bir yer olmuştur. Nitekim Cumhuriyet devrinde Atatürk iki kez Çeşme'ye gelmiştir. İlk olarak, Atatürk 30 Haziran ile 8 Temmuz 1926 tarihlerinde Çeşme'de kalmıştır. Atatürk'ün Çeşme'ye ikinci gelişi 1937 yılındadır.¹ Çeşme İkinci Dünya Savaşı yıllarında stratejik bir üs olarak askerî yönü ile öne çıkmıştır. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yıllarında muhalif bir parti olarak kurulan Demokrat Parti'nin lideri Celâl Bayar'ın Çeşme'de evi olması, Çeşme'nin siyasî bir merkez haline gelmesine sebep olmuştur. Demokrat Parti'nin önemli toplantıları ve mitingleri de Çeşme'de yapılmıştır. Çeşme, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yıllarında da idarî ve günlük hayat ile ilgili eğitim çalışmalarının yapıldığı önemli yerlerden birisi olmuştur.²

Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar ve Çeşme

2. Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan gelişmeler, ekonomik sıkıntılar ve bütçe görüşmeleri, CHP'de fikir ayrılıklarının başlamasına sebep olmuştur. Türkiye'den Kars, Ardahan ve Artvin'i isteyen Stalin'in Sovyet tehdidine karşı, demokrasi ile yönetilen Amerika ve İngiltere'ye yaklaşmak zorunda kalan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, ilk defa 19 Mayıs 1945 günü yaptığı konuşmada demokrasi ve çok partili hayata vurgu yapmıştır. Böylece tek parti hükümeti içindeki muhalefet sesleri daha da güçlenmiştir. Önce Atatürk'ün son Başbakanı Celâl Bayar, Adnan Menderes, Hikmet Bayur ve Emin Sazak kendi partilerinin bütçe önerisine ret oyu vermişlerdir. Sonra Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşülürken, ülke ve parti yönetiminde özgürlükçü bir yaklaşım isteyen 'Dörtlü Takrir' adında bir önerge sunmuşlardır. Bu önergenin reddedilmesi üzerine hükümete muhalefetlerini olabildiğince sertleştirmişlerdir. Bunun üzerine Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan partiden atılmışlardır. Celal Bayar da hem milletvekilliğinden hem CHP'den istifa etmiştir. "Dörtlü Takrir" diye isimlendirilmiş olan bu muhtıra 7 Haziran 1945 yılında CHP Meclis Grubuna, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından verilmiştir. Bu önergeyle, özgürlükleri kısıtlayan bir rejimi daha fazla sürdürmenin anlamsız olduğu, anayasada bulunan hak ve özgürlüklerin artık tanınması, çok partili siyasî hayata geçilmesi ve hükümetin TBMM tarafından denetlenebilmesi gibi şeffaf uygulamaların ülkede hayata geçirilmesi istenmiştir. Bütün bu gelişmeler neticesinde Demokrat Parti olarak adlandırılan parti, serbest seçim, dini politikaya alet etmemek, özel teşebbüse önem vermek ve sendikaların kuruluşunu teşvik etmek gibi ilkeleri içeren tüzüğü hazırlamıştır. Parti'nin tüzüğünde merkezi Ankara, parti işareti D.P. ve ambleminin de kaidesinde "Yeter Söz Milletindir" ibaresi yazılı parmaklar bitişik olarak sağ elin iç görüntüsü olarak tarif edilmiştir. Partinin resmi kuruluş tarihi 7 Ocak 1946'dır.³

Demokrat Parti kısa zamanda Türkiye'nin her yerinde teşkilatlanmıştır. Çeşme'de de kısa zamanda parti teşkilâtı kurulmuştur. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Çeşme'ye özel bir önem vermiştir. Demokrat Parti devrinde Çeşme hem tarım hem de turizm olarak önemli gelişmeler kaydetmiştir. Çeşme'de modern tarım usul ve aletleri vasıtasıyla verimlilik ve ürün çeşitliliği arttırılmıştır. Böylece Çeşme sosyal, ekonomik ve kültürel yönden önemli gelişmelere sahne olmuştur. Çeşme, Demokrat

¹Latif Daştemir, "Yurtiçi Gezilerinin Önemi ve Bilinmeyen Bir Gezi Çeşme-İlica Ziyareti", sbd.aku.edu.tr/VIII3/dasdemirpdf (Erişim: 30.11.2024)

² Oğulcan Yücebaş, *Cumhuriyet Döneminde Çeşme (1923-1960)*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2024, s. 50-150.

³ İhsan Pınar –Tuğrul Pınar, *Baba Oğul Anıları Bir Cumhuriyet Ailesinin Yüz Yıllık Öyküsü Pravušta 1894 – Ankara 1967*, Meta Basım, İzmir, 2012, s.157 158; Enis Şahin, Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, I/2, 2015, s. 33; Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul 1991, s.12.

Parti'nin 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile iktidardan uzaklaştırılması sonucunda, Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın ailesinin bir süreliğine zorunlu ikamete mecbur tutulduğu bir yer olarak da öne çıkmıştır.

Çeşme Demokrat Parti Teşkilâtı

Demokrat Parti, Çeşme ilçe merkezi ve köylerinde hızla parti örgütünü kurmuştur. Celâl Bayar'ın Çeşme'de evinin bulunması sebebiyle, partinin bazı üst düzey toplantılarının burada yapılmasına sebep olmuştur. Çeşme merkez ve ilçelerinde partinin teşkilatlanması, mitingler ile çeşitli vesilelerle halk ile yüz yüze toplantılar sık sık yapılmıştır.

Demokrat Parti İlçe Teşkilâtı 4 Mart 1946 tarihinde oluşturulmuştur. Çeşme İlçe Teşkilâtında Kelami Ertan, Sadık Tütüncüoğlu, Mustafa Sürücü, Hasan Türkay, Mustafa Alp ve Niyazi Ertürk yer almıştır. Müteşebbis heyeti başkanlığına Kelâmi Ertan seçilmiştir.⁴

Demokrat Parti çok geçmeden ocak bucak örgütlenmesine başlamıştır. Demokrat Parti'nin Çeşme ilçesinin deniz kenarından içeride bulunan Uzunkuyu bucağı, Kadıovacık köyü, Zeytinli köyü, Barbaros köyü, Birgi Köyü ve Alaçatı'ya bağlı Germiyan köylerinde örgütlenmiştir.

Demokrat Parti Uzunkuyu bucağı müteşebbis heyeti Mehmet Dönmez, Ali Aşkın, Ahmet Dağra, Hasan Yoğurtçu, Ali Ertan, Mustafa Kızılay ve Bedri Doğan'dan ibaret olup kuruluş beyannamesini bucak müdürlüğüne vermiş ve resmen göreve başlamıştır.⁵

Kadıovacık Köyü Demokrat Parti ocağı müteşebbis heyeti 12 Mayıs 1946'da kurulmuştur. 13 Haziran 1946'da Süleyman Ertürk, İrfan Akay, Ali Uysal, Mehmet Günay, Süleyman Vural ve Mustafa Kızılay'dan oluşan Demokrat Parti ocağı müteşebbis heyeti kurulmuştur. Yine aynı tarihte Ali Taşkın, Ali Özkan, Hüseyin Özdemir, Mustafa Gencer, Hüseyin Akay ve Halil Ersan'dan oluşan Babaros köyü Demokrat Parti müteşebbis heyeti oluşturulmuştur.⁶ Birgi Köyü Ocak müteşebbis heyeti Süleyman Çetin, Abdullah Altın, Ahmet Demirel, Hasan Tuna, Sadık Uzan ve Ali Kok'tan ibarettir.⁷

Alaçatı'ya bağlı Germiyan Köyü'nde Demokrat Parti müteşebbis heyeti Ahmet Altay başkanlığında asil Hüseyin Erkan, Hüseyin Kabasakal, Süleyman Erdoğan ve Arif Kurulay ile yedek üyeler Seydi Yat, Mehmet Gükrer, Nuri Kurulay ve Rıfat Yıldırım'dan oluşuyordu.⁸

Çeşme merkezde Demokrat Parti'ye üç yüz kişi, köylerde ise % 80 oranında bir katılım olmuştur. Özellikle köylülerin parti tercihlerinde ekonomik ve eğitim ile ilgili çok fazla problemleri olması etkili olmuştur. Köylüler, genel olarak ihmal edilmiş olduklarını ve bu sorunları çözecek olana oy vereceklerini ifade etmişlerdir. Çeşme ve köylerine Celâl Bayar ve partinin üst düzey yöneticilerinin gelip halk ile teması Demokrat Parti'ye ilgiyi arttırmıştır.⁹ Bununla birlikte coğrafi olarak Çeşme'nin sahil kesiminde kalan yerleşim birimleri, Demokrat Parti'ye daha temkinli yaklaşmışlardır.

Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar'ın Çeşme Ziyaretleri

28 Temmuz 1947'de Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar bir süre dinlenmek için Çeşme'de bulunan yazlık evine gitmek için havayoluyla İzmir'e gelmiş, Demokrat Parti İzmir İl ve Merkez İlçe İdare Kurulu üyelerince karşılanmıştır. Çeşme'ye karayoluyla

⁴Aymelek Şenel, Demokrat Parti İl Örgütü (1946 – 1960): Muhalefetten İktidara Bir Siyasal Partinin Yerel Politikası, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, Manisa 2018, s. 39 – 40. Ayrıca adı geçen tezde 8 Mart 1946 tarihli *Anadolu Gazetesi*, s. 2 ve aynı tarihli *Yeniasır Gazetesi*, s. 2 kaynak olarak kullanılmış ve *Yeniasır Gazetesi*'nde Hasan Türkay'ın ismi Hüseyin olarak kaydedilmiştir.

⁵ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 62'den naklen 1 Mayıs 1946 tarihli *Yeniasır*, s. 2 ve 1 Mayıs 1946 tarihli *İzmir*, s. 4.

⁶ 13 Haziran 1946 tarihli *Yeniasır*, s. 2 ve 25 Mayıs 1946 tarihli *İzmir*, s. 3.

⁷ Bu köyün adı Piri Köyü olarak yanlış kaydedilmiştir. Şenel Aymelek, a.g.t., s. 62'den naklen 13 Haziran 1946 tarihli *Yeniasır*, s. 2.

⁸30 Haziran 1946 tarihli *Yeniasır*, s. 5.

⁹ Oğulcan Yücebaş, a.g.t., s. 450-451.

Çeşme Demokrat Parti Teşkilâtı ve Celal Bayar

giderken, Urlalı Demokrat Partililerce karşılanmıştır. Özellikle, Barbaros, Alaçatı ve Ilıca'da, Bayar'a yoğun bir ilgi gösterilmiştir. Çeşme'de kaldığı süre boyunca Demokrat Partililer birçok kez evini ziyaret etmişlerdir. Bayar, gazetelere verdiği beyanatta Demokrat Parti'nin kuruluşundan itibaren yapılan işler ve karşılaşılan zorluklar hakkında bilgi vermiş ve Türkiye'yi güzel günlerin beklediğini ifade etmiştir.¹⁰

7 Ağustos 1947 günü Celal Bayar, Çeşme'den İzmir'e geçmiş ve Adnan Menderes'in Nisan ayında İzmir'i ziyareti sırasında 21 Temmuz seçimlerini eleştiren konuşmasını yayınladıkları için hapsedilen gazetecileri ziyaret etmiştir. 9 Ağustos'ta gazeteciler yargılanmış ve serbest kalmışlardır. Celâl Bayar, bunun üzerine gazetecilere geçmiş olsun telgrafi çekmiş ve demokrasi adına hizmetlerinden dolayı teşekkür etmiştir. Aynı günün akşamı Adnan Menderes, Cihat Baban ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu Çeşme'ye gelmişler, Ilıca'da Celal Bayar ile sohbet etmişlerdir. Celal Bayar, tatili boyunca çevre ilçeleri gezmiş ve kendisine Osman Kapani ile Burhan Belge eşlik etmişlerdir.¹¹

Şekil 1: (Soldan Sağa) Çeşmeli ünlü ailelerinden Sadık Tütüncüoğlu, Çeşme Belediye Başkanı Kelami Ertan, İzmir Valisi Kemal Hadımlı, 3. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ve Milli Mücadele Kahramanı Demirci Mehmed Efe (Çeşme Eski Belediye Başkanı Nuri Ertan Arşivi)

1947 yılında Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar, Çeşme'de bulunduğu süre boyunca gerek evinde ve gerekse köy ziyaretlerinde halkla sürekli temas etmiştir. Çeşme'deki halk buluşmalarında o, bu zamana kadar partinin teşkilatı ile uğraştıklarını ama artık sıranın iktisadî ve sosyal konulara geldiğini vurgulamıştır. Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar, Çeşme'de bir yandan da çeşitli üst düzey devlet adamları ve bürokratlar ile görüşmeye devam etmiştir. Nitekim 9 Eylül 1947 İzmir'in kurtuluş yıldönümü için Mareşal Fevzi Çakmak İzmir'e gelmiş ve Çeşme'ye de uğramıştır.¹² Böylece Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar'ın Çeşme'de bulunması, ilçenin Türkiye'nin demokrasi mücadelesinde önemli görüşmelere ev sahipliği yapmasına sebep olmuştur.

¹⁰ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 94.

¹¹ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 94 -95.

¹² Aymelek Şenel, a.g.t., s. 95.

Çeşme Demokrat Parti Teşkilâtı ve Celal Bayar

Şekil 2: Mareşal Fevzi Çakmak Çeşme'de Demokrat Partililer ile beraber (Çeşme Eski Belediye Başkanı Nuri Ertan Arşivi)

Celâl Bayar, 1948'de Aksu Vapuru ile İzmir'e gelmiş ve Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'nun Çeşme'de bir toplantı yapması gündeme gelmiştir. Bu sırada Genel İdare Kurulu üyelerinden Adnan Menderes, Cemal Tunca, Refik Şevket İnce, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Haydar Nazlı, İzmir'de bulunuyorlardı. İzmir'de 21 Ağustos 1948'de Genel İdare Toplantısı yapılmış ve ardından 22 Ağustos 1948'de Çeşme'de; İzmir, Balıkesir, Bursa, Manisa, Aydın ve Muğla Demokrat Partililerin katılımıyla büyük bir miting düzenlenmiştir. Bu miting esnasında, Celâl Bayar'a bir suikast düzenlenmiş olduğuna dair iddialar basına yansımış ve uzun süre basını meşgul etmiştir. Celal Bayar ve İzmir'deki üst düzey yetkililer, bu suikastın aslı esaslı bulunmadığını ifade etmişlerse de Çolak Ahmet isimli bir vatandaşın miting sırasında kargaşalık çıkarmaya çalıştığı ancak engellenmiş olduğu basına yansımıştır.¹³

¹³ Aymelek Aymelek, a.g.t., s. 100.

Çeşme Demokrat Parti Teşkilâtı ve Celal Bayar

Şekil 3: Mareşal Fevzi Çakmak Çeşme'de Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar'ın evinde (Çeşme Eski Belediye Başkanı Nuri Ertan Arşivi)

18 Temmuz 1949'da Celal Bayar, İzmir'den Çeşme'deki yazlığına geçmiş ve yol güzergâhı üstündeki Demokrat Parti teşkilâtlarını ziyaret etmiş, bu yerlerde sevgi ve coşkuyla karşılanmıştır.¹⁴

Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi'nin ardından "Milli Teminat Andı" kabul edilmiştir. Celâl Bayar'ın İzmir'de bulunduğu sırada İsmet İnönü de Ege gezisine çıkmıştır.¹⁵ Bu sırada Çeşme ve Karaburun'da büyük hasara sebep olan bir deprem meydana gelmiş,¹⁶ deprem bölgesini ziyaret için İnönü 30 Temmuz 1949'da İzmir'e gelmiştir.¹⁷

Şekil 4: 3.Cumhurbaşkanımız Celâl Bayar, Demokrat Partili Yöneticiler (Eski Çeşme Belediye Başkanı Nuri Ertan Arşivi)

¹⁴ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 102.

¹⁵ Kemal Zeki Gencosman, *Cumhurbaşkanı İnönü'nün Ege Seyahati 1949*, Ulus Basımevi, Ankara, s. 27-28.

¹⁶ *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).30-10-0-120-850-20, 27.8.1949; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).30-18-1-2-120-57-12,2.8.1949.*

¹⁷ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 102-103.

5-6 Ağustos 1949'da Demokrat Parti Kurul toplantısı ve 6 Ağustos akşamı Ankara Palas'ta Demokrat Parti ocak ve bucak üyelerinin katıldığı bir toplantı yapılmıştır. 9 Ağustos'ta Cumhuriyet Meydanı'nda Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar'ın katıldığı büyük bir miting yapılmış ve deprem bölgesi olan Karaburun'a 12 Ağustos'ta gidilmiş, ardından Çeşme'de Genel İdare Kurulu toplantıları yapılmıştır. Celal Bayar İzmir'de bulunduğu esnada, partinin ihtilal yoluna sapacağı iddialarının asılsız olduğuna da güvence vermiştir.¹⁸ Celal Bayar ve partililer, Mordoğan, Eğlenhoca, Kösedere ve Karaburun merkez ile Çeşme'nin depremde zarar gören köylerini ziyaret etmişler ve buralarda büyük kalabalıklar tarafından karşılanmışlardır. Bu durum Demokrat Parti'nin güç gösterisi olarak değerlendirilmiştir.¹⁹

Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar'ın Ovacık Köyünü Ziyareti ve İlk Traktör

Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar, tarımda modernleşmeyi temin için büyük çaba göstermiştir. Marshall yardımı ile Türkiye'ye gelen iki traktörden biri Çeşme'nin köylerinden biri olan Ovacık'a gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında 1948 yılında Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmış ve hemen yürürlüğe girmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik sıkıntıların bütün yurdu etkilediği gibi Ovacık köyünü de etkilediği bir ortamda Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar, 1949 yılının sıcak bir yaz günü, Ovacık Köyüne gelmiş ve iktidar olduğu takdirde köylülere yardım sözü vermiştir.²⁰

Celâl Bayar gibi üst düzey bir devlet adamının Ovacık köyüne gelecek olması köylüleri heyecandırmış, köy odasında hazırlıklar yapılmış ve sözcüler seçilmiştir. Seçilen sözcüler arasında Testereci Hüseyin Efendi, Rıza Sözer, Ömer Özbek gibi Demokrat Partisinin Ovacık köyündeki kurucuları ile önde gelen isimleri bulunuyordu.

Ovacık köylüleri Celâl Bayar'ı getirmekte olan arabanın yolunu gözlemiş ve arabanın okul yanına gelmesi ile Celal Bayar ile beraber olan bir-iki kişi ve köy ileri gelenleri yürüyerek köy kahvelerinin olduğu meydana gitmişlerdir. Yemeğin ardından Celâl Bayar, köyün güzel manzarasından, ovasının verimliliğinden, üretici köylü emeğin kutsallığından söz ederek konuşmasına başlamış, iktidara geldiklerinde kalkınmayı köyden başlatacaklarını, köylüye ucuz kredi vereceklerini, tekelin tütün alımlarına daha çok destek olacaklarını anlatmıştır. Sıra köylülerin konuşmasına gelmiş, köylüler isteklerini önem sırasına göre çok önceden belirlemişlerdir. Bunların başında yol, su ve bir traktörün köye verilmesi yer almıştır.²¹

Köylülerin bütün istekleri haklı görülmüş ve iktidara gelirler ise yerine getirileceği sözü verilmiştir. Bütün isteklerinin itirazsız kabul edilmesi köylüleri umutlandırmış ve köyde bayram havasını esmesine sebep olmuştur. Gerçekten de bir yıl sonraki seçimi Demokrat Parti kazanmış ve hiç gecikmeden ilk iş olarak köy yolundaki Akarca Köprüsü yaptırılmıştır. Köylülerin diğer isteği olan traktör de Marshall Yardımından yararlanılarak, parasının bir bölümünü taksitler halinde daha sonra köylüler tarafından ödenmek şartıyla aynı yıl köylüye teslim edilmiştir. Köyün su sorunu ise 1966'ya kadar çözülememiştir.²²

Amerikan Marshall Yardımından yararlanılarak 16.500 liralık traktör, Ovacık köylüsüne indirimli bir fiyatla 11.500 liraya ve taksitle satılmıştır. Bunun için borcu köy adına üstlenecek mal mülk sahibi köy halkından beş kişi istenmiş fakat buna önceleri kimse gönüllü olmamıştır. Ancak sonra köye kadar gelen bu kısmetin geri çevrilmesinin doğru olmayacağı düşüncesi ile beş yürekli insan gönüllü olmuşlardır. Ovacık Köylülerinden Nuri

¹⁸ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 103.

¹⁹ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 280.

²⁰ Ahmet Akgül, *Çeşme'nin Ovacık Köyü Tarih, Yaşam, Folklor*, Etki Yayınları, İzmir 2016, s. 262.

²¹ Ahmet Akgül, a.g.e., s. 266-267.

²² Ahmet Akgül, a.g.e., s. 268-269.

Avcı, Ömer Özbek, İsmail Keskinoglu, Ekrem Dönmez ve Mehmet Kara tarlalarını bankaya ipotek edip köy adına traktörü teslim almışlardır. Traktör bütün köylünün ortak malı olmuş, bu kişiler sadece sorumluluğu üzerine almışlardır. Böylece tarlaların daha iyi sürülüp işlenecek olması köyde bayram havası estirmiştir. Köye traktörün gelişi ve köy halkı tarafından kullanılmasını bugünlere şahit olmuş Ahmet Akgül şöyle aktarmıştır :”...*Şimdi onu çalıştıracak ve köye kadar götürecek bir sürücüye gerek vardı. Oysa köyde ehliyetli bir tek sürücü bile yoktu. Bununla birlikte askerliğini şoför olarak yapmış köyde birkaç kişi vardı. Şimdi onlardan yararlanma zamanıydı. Ali Eskici, Nuri Avcı, Hüseyin Değirmenci, Emin Tufan askerliklerini şoför olarak yapmış ve motorlu araç sürmesini öğrenmişlerdi. Bunlardan yararlanmak suretiyle köylüler bir sorunu daha kendi aralarında çözmüş oldular. Fakat teslim aldıkları traktör bildiğimiz bugünkü traktörlerden çok farklı bir şeydi. Traktörden çok, bir tanka veya bir dozere benziyordu. Tekerlekleri aynen tank gibi demir paletli, direksiyon simidi ise bulunmuyordu. Onun yerine sürücü koltuğunun iki yanında direksiyon görevi yapan birer levye bulunmaktaydı. Bu traktörün çalıştırılması, kullanılması da herhangi bir araçtan çok farklı ve çok zordu. Bunun için onu çalıştıracak ve sürücülere eğitim verecek bir usta arandı. Sorup soruşturuldu. Çeşmede böyle birinin olduğu öğrenildi. İzmir Mithat Paşa Sanat Enstitüsü mezunlarından Kadri Efendi (Sayın Bay) bu işi başaracak Çeşme’de tek insandı. O motor bilgisi yanında iyi bir şoför sayılırdı. İzmir’de ilk ehliyet alan kişilerin içindeydi. –Karabağ’daki evinde kiracısı olduğum 1974 yılında bana ehliyetin sıra numarasını göstermiş ve İzmir’de ilk ehliyet alanlardan birisi olduğunu söylemişti.- Traktörü iyice inceledikten sonra şoför adaylarına nasıl çalışacağını anlattı. Bu kırk altı beygir gücünde, tek silindirli dizel motoru olan bir traktördü. Silindiri dikey değil yataydı. Çalışması için kontak anahtarı yerine, ön kısmındaki yuvasına yerleştirilen marş kolunun elle hızlı ve kuvvetli bir şekilde çevrilmesi gerekiyordu. Ayrıca soğuk havalarda bu da yeterli olmadığından ateşleme fişekleri kullanılacaktı. Pullukları kaldıracak hidrolik sistemi olmadığından, bu iş pulluklara bağlanan halatı şoförün çekmesiyle yapılacaktı. Kadri Efendi bunları uzun uzun anlattıktan sonra traktörü çalıştırarak uygulamaya geçti. Birkaç tekrardan sonra, yeni sürücülerine teslim edilerek, köye götürülmek üzere yola çıkarıldı.*

Günümüzden altmış üç yıl önce o gün (1950), köylüler ilk defa bir traktörün sesini duyuyor ve kendisini yakından görüyorlardı. Göremeyenler de bu güçlü sesi duyarak nasıl bir şey olduğunu hayal edebiliyorlardı. Kırk altı beygir gücündeki tek silindirli patlamalı bir motorun çıkardığı ses, on kilometrelik bir uzaklıktan çok rahat işitilebiliyordu. Akşam duyurular yapıldı ve birkaç gün sonra köy derneği toplandı. Köy adına işletmenin nasıl yapılacağı, tarlanın dönümünün kaç paraya sürüleceği, şoförlere ve Çeşme’den her gün eşeksirtında mazot taşıyacak olan görevliye ne kadar para verileceği köy derneğinde kararlaştırılacaktı. Öyle de oldu; bunların hepsi dernek toplantısında tartışılarak karara

bağlandı. Tarlanın dönümü beş liradan sürülecek, şoföre on beş, yardımcısına ise beş lira gündelik verilecekti. Artan para da traktörün taksitlerine yatırılacaktı.

Şekil 5: Ovacık Köyüne Gelen Traktörün benzeri Adnan Menderes Üniversitesi'nin Ziraat Fakültesi'nde bulunan eski Tarım Aletleri Müzesinde sergilenmektedir. (*Yeni Söke Gazetesi*. Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2024)

İşe başlandı, tarlalar kırk elli santim derinliğinde bir güzel sürülüyor, tek silindirli koca traktörün çıkardığı ses ise gece gündüz ovayı inletiyordu. Traktörün kendi gibi kuvvetli ışıkları gaz lambasına alışkın olan köylülere çok ilginç gelmişti. Çok uzakları aydınlatan traktörün bu ışıkları, onu kullananların da hoşuna gitmiş olacak ki; daha hava kararmadan erkenden yakıyorlardı. Ancak bir süre sonra bu işin sorumluluğunu üstlenmiş olanların keyfi kaçmaya başladı. Traktör paletliydi ve yer ne kadar sert olursa olsun hiç patinaj yapmadan toprağa asılıyor, çıkardığı sesle yeri göğü inletiyordu. Buraya kadar bir sorun yoktu. Ancak bir süre sonra traktör duruyor, çalışmıyordu. Çeşme'den Kadri Efendi getirildi segmanları dağılmış dedi. Yeni segmanlar taktı. Sonraki günlerde de traktör sık sık segman dağıtmaya, segman kaynatmaya devam etti. O yıllarda Çeşme'de oto tamircisi diye bir meslek henüz bilinmiyordu. Kadri Efendi de üç beş günde bir arızalanan traktör için köye taşınmaya devam etti. Bir yandan ön görülmeyen tamir masraflarının artması, diğer yandan çalışmadığı günlerin sayıca çoğalması, taksit ödemelerini zora sokmuştu. Bunun üzerine traktör borcuna kefil olanların tarlalarına banka el koymaya hazırlandı. Traktörün borcunu üstlenmiş olan kişiler, çaresiz bir yıl sonra on bin beş yüz liralık borcuna karşılık, köyün olan bu traktörü kendileri adına satın almak ve işletmek zorunda kaldılar. İkinci yılın sonunda da on bin liraya bir Konyalı çiftçiye sattılar. Böylece Ovacıklılar güzel bir dayanışma örneği vererek Marshal Yardımıyla o tarihte yurda getirilen iki traktörden birine sahip olmuşlardı. Ancak devletle yaptıkları işbirliğinde, büyük bir başarısızlığa uğramışlar ve bundan yeterince yararlanmasını başaramamışlardı...²³”

Çeşme Demokrat Parti Teşkilâtı ve Kongreleri

Çeşme'de Demokrat Parti'nin hızla teşkilatını oluşturmasında, Cumhuriyet Halk Partili muhalifler önemli rol oynamışlardır. Çoğu daha önceden bir parti teşkilatı içinde ve aktif görevde oldukları için de yeni partinin kuruluş ve teşkilatlanması kolay olmuştur. Üstelik Cumhuriyet Halk Partisi'ni çok iyi tanıdıkları ve eksiklerini bildikleri için Demokrat Parti, sağlam temeller üzerinde kurulup teşkilatlanma imkânı bulmuştur.

²³ Ahmet Akgül, *a.g.e.*, s. 270-272.

Demokrat Parti'nin Çeşme İlçe kongresi 23 Kasım 1947'de yapılmış ve Kongre başkanı olarak Mehmet Karabina seçilmiştir. Kongrede Mehmet Aldemir, demokrasi ve Hürriyet Misakı ile ilgili bir konuşma yapmış ve yapılan seçim sonucunda İlçe İdare kuruluna Kelami Ertan, Mehmet Aldemir, Sadi Tütüncü, İhsan Alça, Süleyman Tütüncüoğlu, Mustafa Barbaros ve Ali Subay seçilmiştir. Çeşme İlçe kongresinin sonuna doğru Urla Kongresine katılmış olan Haydar Dünder, Osman Kapanı, Muhittin Erener ve Calip Serter'in kongre salonuna girişi ve kongreye Çeşme kaymakamı temsilcisi olarak kaymakam kâtabininin, belediye başkanı ve zabıta amirinin katılması büyük memnuniyet ve sevinç yaratmıştır.²⁴

7 Kasım 1948'de Çeşme ilçesinin kongresi, 17 delege ve 500 civarında dinleyicinin katılımıyla yapılmıştır. Kongreye Demokrat Parti İzmir İl İdare Kurulu üyeleri, Kongre başkanı olarak Ekrem Hayri Üstündağ, ikinci başkan olarak Halim Alanyalı seçilmişlerdir. Kongrede, genel seçimler için güven veren bir seçim sistemi ile ilçenin altyapı sorunları üzerinde durulmuştur.²⁵

30 Aralık 1949'da toplanan Çeşme ilçe kongresi sonucunda, ilçe teşkilatının yeni idare kurulu ve il delegeleri seçimi yapılmıştır. İdare Kurulu üyeliklerine Kelami Ertan, Saim Aldemir, İhsan Alaca, Sadık Tütüncüoğlu, Mustafa Gören, Seyit Onur ve Süleyman Tütüncüoğlu; delegeliklere ise Sadık Tütüncüoğlu, Turgut Özcan, İsmail Güral, Şakir Koparal, Hıfzı Savaş ve Mehmet Dönmez seçilmişlerdir.²⁶

22 Aralık 1946'da Ankara Palas'ta saat 10.00'da Ekrem Hayri Üstündağ İl Müteşebbis Heyet Başkanlığındaki toplantıda Çeşme'yi Mehmet Aldemir, Sadık Tütüncüoğlu, İsmail Güral ve Mehmet Dönmez temsil etmişlerdir.²⁷

27 Aralık 1947'de Ankara Palas'ta 15.30'da yapılan Demokrat Parti İzmir İl kongresinde kongre başkanlığına Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, ikinci başkanlığa da Çeşme delegesi Mehmet Aldemir seçilmiştir.²⁸

1946 İzmir Milletvekili seçimlerinden Çeşme'den CHP 2874, DP 1534 oy almıştır.²⁹ 1946 İl Genel Meclisi seçimlerinde Çeşme'den bir üye 6 Ağustos 1946'da seçilmiştir. Asil üye Ali Okyay, yedek üye Mehmet Alca olmuştur.³⁰ İl Genel Meclisi üye seçiminde CHP 2352 oy, DP 1016 oy alabilmiştir.³¹

1946 seçimleri öncesinde Ekrem Hayri Üstündağ, partiye sözlü veya yazılı iletilen şikâyetler arasında başta vali ve diğer memurların siyasi hak ve hürriyetlerini ihlal edecek şekilde tehdit edildiklerinden şikâyet etmiştir. Nitekim Çeşme'ye bağlı Uzunkuyu köyünde yaşayan Romanyalı Ahmet Topan, Demokrat Parti'ye üye olduktan sonra muhtar tarafından memleketten kovulmakla tehdit edildiğinden şikâyet etmiştir.³² 16 Eylül 1947'de Çeşme kurtuluş yıldönümü kutlamalarına DP'liler davet edilmemişler ve bunu İçişleri Bakanlığı'na şikâyet etmişlerdir.³³

7 Mayıs 1950'de Çeşme'de bir meydan toplantısı düzenlenmiştir.³⁴ 1950 Milletvekili Seçimlerinde Çeşme'de 6571 seçmenin 6068'i oy kullanmış 2995 oy DP, 3044 oy CHP almıştır.³⁵

²⁴ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 141.

²⁵ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 141.

²⁶ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 141.

²⁷ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 155.

²⁸ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 160.

²⁹ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 211.

³⁰ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 224.

³¹ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 227.

³² Aymelek Şenel, a.g.t., s. 230.

³³ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 239.

³⁴ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 315.

³⁵ Aymelek Şenel, a.g.t., s. 324.

Çeşme'nin Demokrat Partili İlk Belediye Başkanı Kelami Ertan (1902 -1982)

Kelami Ertan'ın kökleri Girit ve Sakız'a dayanmaktadır. Dedesi Hacı Ahmet Vafir (1871 -1950) Bey tüccar olup Sakız'da varlıklı bir aileden olan Yömelakilerin (İkizler) kızı Atiye Hanım (1876-5.8.1948) ile evlenmiştir. Kelami Ertan 1902 yılında Sakız'da doğmuş, ailesinin desteği ile atılmış olduğu ticaret hayatında, o devrin güç iktisadî şartları dolayısıyla başarılı olamamış ve İzmir'de bir süre işçi olarak çalışmıştır. Annesinin de yardımıyla Çeşme'de bugünkü Boyalık mevkiinde toprak satın almış ve çiftçilik yapmıştır. Kelami Ertan, 1930'lu yıllarda Harman döverken gözüne kaçan sap sebebiyle bir gözünü kaybetmiştir. 1930'lu yılların dünya genelinde yaşanan ekonomik sıkıntıları Türkiye'de içinden geçmiş olduğu büyük tarihi olaylar sebebiyle, daha fazla yansımıştır. Bu durum Türkiye'de güç hayat şartlarında ayakta kalabilmek için insanların birden fazla iş kolunda çalışmasına ve hayata tutunma çabalarına sahne olmuştur. Kelami Ertan da ziraat, balıkçılık, zeytinyağcılık, unculuk gibi sektörlerde çalışmıştır. İzmir'de pamuk ve çırçır fabrikası işletmiş, muhtelif yerlerde mandıra açmış, Hasan Reis adlı ortağıyla birlikte balıkçılık yapmıştır.³⁶

Kelami Ertan 1930'lu yıllarda CHP'de siyaset hayatına atılmıştır. Kelami Ertan, Çeşme CHP teşkilatındaki hizipler sebebiyle, partiden ayrılmıştır. Daha sonra Demokrat Parti'de siyasi hayatına devam etmiş ve partinin İlçe Başkanı olmuştur.³⁷

Şekil 6: Çeşme Kaymakamı Turgut Kaya, Çeşme Belediye Başkanı Kelami Ertan, Savcı Mehmet Ali Özek, Doktor Sabit Bey ve kızı Aytenga, Süleyman Tütüncüoğlu 23 Nisan 1958 Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Töreni Protokol (Erişim Tarihi: Çeşme ve Çeşmelilerin Eski ve Yeni Resimleri, 15.4.2024)

Kelami Ertan, 1950 -1960 ve 1963 -1968 yılları arasında 15 yıl Demokrat Partili Çeşme Belediye Başkanı olarak Çeşme'ye hizmet etmiştir.³⁸ 1960 ihtilali ile görevden alınmış, 20-25 gün İzmir'de gözaltında tutulmuştur. Kelami Ertan, İzmir'de Poligon askeri hapisanesinde 30 gün kalmıştır. Kelami Ertan hakkında 33 ihbar yapılmış Çeşme Cumhuriyet Başsavcısı Mehmet Ali Özek'in bu iddialar ile ilgili yapmış olduğu tetkikatları sonucunda aklanmıştır.³⁹

³⁶ Nuri Ertan, *Bir Ömür Çeşme*, Ed. Murat Özsoy, Ankara, basım yılı yok, s. 52.

³⁷ Nuri Ertan, *a.g.e.*, s. 52.

³⁸ Nahide Şimşir, *Çeşme Tarihi Araştırmaları I*, Post Yay., İstanbul 2024, s. 23-38; Nahide Şimşir, "Osmanlı'dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı'nın Belediye Başkanları", *Demokrasi Platformu*, 10/35, Ankara 2021, s. 181 <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi/article/view/221>

³⁹ Nuri Ertan, *a.g.e.*, s. 52.

Mehmet Aldemir (1900 – 1982)

Seyit Mehmet Aldemir, 1900’de Sakız Adası’nda doğmuştur. Babasının adı Ahmet, annesinin adı Nasire’dir. Devrin şartları gereği özel eğitim görmüş olup Fransızca, Rumca biliyordu. Mehmet Aldemir, ziraat ile uğraşmış, çiftçilik yapmıştır. Ayrıca Çeşme Vergi Müfredat Kâtibi, Çeşme Ilıca Köyü Öğretmeni, Çeşme Tahrirat Kâtibi, İzmir İl Daimi Encümen Üyesi, 6. Ve 9. Dönem İzmir Milletvekili, 9. Dönem TBMM Başkanlık Divanı İdare Amiri olarak görev yapmıştır. Ayrıca Çeşme CHP İdare Heyeti Reisi olarak da görev yapmıştır.⁴⁰ Evli ve iki çocuk babasıdır. 4.1. 1982’de vefat etmiştir.⁴¹

Şekil 7: İzmir Milletvekili Seyit Mehmet Aldemir

Mehmet Aldemir, 1946 yılında Demokrat Parti’ye katılmıştır. O da 1945 yılına kadar CHP içinde siyaset yapmıştır. Çeşme’de Demokrat Parti teşkilatının kurulup güçlenmesinde önemli katkıları olmuştur.⁴²

Şekil 8: 3. Cumhurbaşkanımız Celal Bayar, Milletvekili Mehmet Aldemir, Çeşme Eski Belediye Başkanı DP İlçe Başkanı Kelami Ertan, Kaymakam Turgut Kaya, Savcı Bey (18.8.1955 Çeşme) Kaynak Çeşme ve Çeşmelilerin Eski ve Yeni Resimleri (Erişim Tarihi 15.4.2024)

⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).490-1.0-0-1737-1056-1/120, 128, 9.5.1945.

⁴¹ TBMM Albümü, 2, Ankara 2010, s. 570. https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html

⁴² Nuri Ertan, a.g.e., s. 52.

Alaçatı'nın Demokrat Partili Belediye Başkanı Rıza Ertan

Alaçatı, 16. Yüzyılda Alacaat Köyü adıyla Çeşme'nin köylerinden birisidir.⁴³ Alaçatı liman inşaatı ve çiftliklerdeki gerekli iş gücü açığı adalardan getirilen Rumlar ile giderilmiştir. Böylece iktisadî amaçlı bir göçe sahne olmuştur. Alaçatı'da, artan nüfus nahiye ve belediye teşkilatının kurulmasının sebeplerindedir. Cumhuriyet tarihi boyunca da Çeşme'ye bağlı nahiye merkezi olma özelliği devam etmiştir. Yukarıda söz edildiği üzere, Alaçatı'da da kısa zaman içinde Demokrat Parti teşkilatlanmasını tamamlamıştır. Alaçatı'da da Demokrat Parti'nin kuruluşu Çeşme'de olduğu gibi Ertan ailesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Alaçatı'da Demokrat Parti teşkilatının başkanı aynı zamanda 1950 ve 1955 seçimlerde Belediye Başkanı Rıza Ertan'dır. Rıza Ertan, Sakız Adası'ndan gelen Hacı Vafir Ertan'ın (Kelami, Rıza, Muammer (Dava vekili) ve Rıdvan Ertan) dört çocuğundan biridir. Alaçatı'da uzun süre Toptancılık ve Bakkallık yapmıştır.⁴⁴

Şekil 9: Alaçatı'nın Demokrat Parti'den Belediye Başkanı Rıza Ertan

27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrasında Çeşme'deki Güç Zamanlar

Çeşme ilçesi, Demokrat Parti'nin kurucusu, genel başkanı ve Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanı olan Celâl Bayar'ın burada bulunan evi dolayısıyla hem parti hem de Bayar ailesi ile özdeşleşmiştir. Çeşme'ye dair aile hayatında güzel anılar gibi özellikle 27 Mayıs 1960'tan sonra tatsız hatıratlar da bulunmaktadır. Bu üzücü hatıralar 27 Mayıs darbesi, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar başta olmak üzere Demokrat Partili yöneticilere hapis ve yargılama sürecindeki hukuksuzluktan kaynaklanmıştır. Sadece onlar değil bu süreçte aileleri de büyük haksızlıklara uğramışlardır. Aile uzun süre Çeşme'de oturmak zorunda bırakılmış ve bu süreç dâhilinde maddi ve manevi birçok kayıplara uğratılmıştır.

27 Mayıs ihtilalinden sonra 3 Haziran Cuma günü aile, Çeşme'ye gitmek üzere yola çıkmıştır. Aile üyeleri Yassıada duruşmalarının başladığı 14 Ekim 1960'a kadar Çeşme'de gözaltında tutulmuşlardır. "...annem, çocuklar ve emektar ninemizle, tayyarenin alabileceği kadar, ancak yazlık eşyalarımızı alıp İzmir'e hareket etmek üzere yola çıktık."⁴⁵ Çeşme'deki

⁴³ Demren,Rüveyda Nur, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Alaçatı'da Türklerin Topraklarına Yönelik Müdahaleler İle İlgili Osmanlı Arşivinde Bulunan Vesikaların Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir 2022, s.12.

⁴⁴ Engin Önen, *Alaçatı*, İzmir 2020, s. 158 -159.

⁴⁵ Nilüfer Gürsoy, *27 Mayıs ve Bizler*, Yapı Tasarım-Üretim, Basım yer ve yılı yok, s.32.

dört buçuk ay Reşide Hanım⁴⁶, kızı, torunları ve yakınları için büyük zorluklar ile geçmiştir. Reşide Hanım ve kızı Nilüfer Hanım bir taraftan Çeşme’de ailenin karşılaştığı sıkıntılarla, bir taraftan eşi Celâl Bey’e yapılan haksızlıklara karşı büyük mücadele vermişlerdir. Çeşme’de Bayar ailesinin zorunlu ikameti, onları tedirgin etmiş ve 10 Haziran’daki İstanbul’a taşınma istekleri reddedilmiştir. Ailenin Çeşme’de kalmak zorunda olduğu günlerde, basın yayın organlarında Celal Bayar aleyhine çeşitli ithamlar yayımlanmaya başlamıştır. 23 Haziran’da Reşide Hanım yaptığı açıklamada yalan haberlerin kolayca yapılmasını ve daha yargılama başlamadan, yapılan yargılamaların adil yargılamaların yapılabileceğine olan inancını kaybetmesine sebep olduğunu dile getirmiş ve darbeyi yapanları eleştirmiştir. Reşide Hanım’ın beyanatı hükümet ve adliyeyi tahkir ve tezyif kapsamında değerlendirilmiş ve 25 Haziran’da ifadesi alınmıştır. Reşide Hanım, vakar ve inançla eşinin dürüstlüğünü dile getirmiş ve gazetecileri suçlamış, neticede mahkeme 2 Eylül 1960’ta takipsizlik kararı vermiştir. Reşide Hanım ve ailesi Ankara’dan gönderilmiş oldukları Çeşme’de yarı açık cezaevi şartlarında sıkıntılı günler geçirmişler, Çeşmeli tanıdıklarının bile onları görmesi çok zor olmuştur. Ailenin Çeşme’deki evi bir başçavuş ve 18 erden oluşan bir birlik tarafından kontrol altında tutulmuştur. Ailenin yakınları ile görüşmeleri sınırlanmış, haberleşme çok zorlaştırılmış ve sürekli psikolojik baskı altında tutulmuşlardır. Küçücük çocuklar makineli tüfeklerin gölgesinde denize girip oyun oynamalarına izin verilmiştir. Çeşme’deki bu zorunlu ikamet Nilüfer Bayar Gürsoy’u, bir aylık izni çıkarıldıktan sonra, devamsızlıktan asistanlıktan atılmasına da sebep olmuştur. Çocuklar da Çeşme’deki zorunlu ikametten, eğitimlerinin aksaması ve akranları ile devam edememesi sebebiyle olumsuz etkilenmişlerdir.⁴⁷

Sonuç

Çeşme ilçe merkezi ve köylerinde, Demokrat Parti hızla örgütlenmiştir. Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar’ın Çeşme’de evinin bulunması, ilçeyi sık sık ziyaret etmesine ve ilçenin ileri gelenleri ile temas içinde olmasına sebep olmuştur.

Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar, mütevazı ve bilgin bir kişiliktir. Bunda almış olduğu eğitim kadar, kitap okuma sevgisinin de etkisi büyüktür. Celâl Bayar kuşağının yaşadığı dönemin zorlu şartları da şüphesiz onlar üzerine mühim tesirler yapmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki Partisi içerisindeki çalışmaları ve yayın faaliyetleri, Mondros anlaşması imzalandıktan sonraki durum gibi unsurlar, Celâl Bayar’ın, “memleketi ancak silah kurtarır” düşüncesine sahip olmasında etkili olmuştur. O, Galip Hoca takma adıyla Yunan işgaline karşı Batı Anadolu’da büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ardından, Balıkesir Kongreleri ile teması sonucunda, Akhisar Milli Cephesi Alay Komutanlığı’na getirilmiştir. Atatürk’ün Nutuk’ta onun, bu çaba ve faaliyetlerini övmesi kariyerini daha da güçlendirmiştir. Celal Bayar, çalışkanlığı, siyasi tecrübesi, iktisat ve özellikle bankacılık alanındaki bilgileri sebebiyle, önce İktisat Komisyonu Raportörü, İş Bankası’nın kurucusu ve nihayet Atatürk’ün son Başbakanlığı gibi mühim işleri başarı ile yapmıştır.⁴⁸ Celâl Bayar’ın Osmanlı’nın son döneminde başlayan kariyeri, Millî Mücadele, İktisat Vekilliği, Başbakanlık, Demokrat Parti kurucusu ve Başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığına kadar uzanan başarılar ile dolu olmuştur. Celâl Bayar’ın İzmir ve çevresi ile irtibatı Osmanlı döneminde başlamış, Cumhuriyet döneminde daha da yoğunlaşmıştır. Özellikle de Çeşme, Celâl Bayar ve ailesi ile özdeşleşmiştir. Demokrat Parti Başkanı olarak Celâl Bayar, Çeşme ve köylerini

⁴⁶ Şerif Demir, “Bir Osmanlı Hanımefendisi ve Bir Cumhuriyet First Leydisi Reşide Bayar (Nilüfer Bayar-Gürsoy’un Anlatımına Göre)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 84, Kasım 2012, Ankara, s. 154-143 -166.

⁴⁷ Nilüfer Gürsoy, *a.g.e.*, s. 46-52; Şerif Demir, *a.g.m.*, s.154-155.

⁴⁸ Celal Bayar, *Ben de Yazdım Millî Mücadeleye Gidiş*, Cilt: 7, 8, Sabah Kitapları, İstanbul, Basım yılı yok, muhtelif sayfalar; Mehmed Kemal, *Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi*, ABeCe Yay., İstanbul, 1980, s. 9-33.

Çeşme Demokrat Parti Teşkilâtı ve Celal Bayar

ziyaret etmiş, halkın sevgi ve saygısını kazanmıştır. Onun güçlü kişiliği ve verdiği sözleri tutan bir lider oluşu, Çeşme’de Demokrat Parti teşkilatının çabucak kurulup güçlenmesinin başlıca sebebi olarak görülmüştür.

Çeşme İlçesinde, Demokrat Parti’nin örgütlenmesinde Kelami Ertan ve Ertan ailesinin katkıları büyük olmuştur. Demokrat Parti’nin Çeşme ve Alaçatı Belediye başkanları, bu aileden çıkmıştır.

Demokrat Parti’nin modern tarım politikalarının uygulanması kapsamında, modern tarım araç gereçlerinin köylüye ulaştırılması politikası gereği, Türkiye’ye ilk kez getirilen iki traktörden biri de Çeşme Ovacık’ta köylüyle buluşmuştur. Çeşme’nin hem kaplıca ve turizm merkezi hem de eşsiz tabiatı sebebiyle bir tarım beldesi olması politikası da ilk kez Demokrat Parti tarafından uygulamaya konulmuştur.

Son olarak 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Reşide Bayar ve ailesi, 3 Haziran ile 15 Ekim 1960 tarihleri arasında Çeşme’de evlerinde asker gözetiminde, yarı açık cezaevi şartlarında tutulmuşlardır. Türkiye’nin üçüncü cumhurbaşkanı Celâl Bayar ve ailesi, darbe, Yassıda, yargılama, asılsız haberler gibi haksız davranışlar ile karşılaşmış, maddi ve manevi yıpranmışlardır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).490-1-0-0-1737-1056-1/120, 128, 9.5.1945.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).30-10-0-0-120-850-20, 27.8.1949.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).30-18-1-2-120-57-12,2.8.1949.

Hatırat, Araştırma ve İncelemeler

“Mahmut Celal Bayar (1883 -1986)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr> (Erişim Tarihi 15.04.2024)

AKGÜL, Ahmet, *Çeşme’nin Ovacık Köyü Tarih, Yaşam, Folklor*, Etki Yayınları, İzmir 2016.

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş*, 7, 8, Sabah Kitapları, İstanbul Basım yılı yok.

DAŞTEMİR, Latif, “Yurtiçi Gezilerinin Önemi ve Bilinmeyen Bir Gezi Çeşme-Ilıca Ziyareti”, sbd.aku.edu.tr/VIII3/dasdemirpdf (Erişim Tarihi: 30.11.2024)

DEMİR, Şerif, “Bir Osmanlı Hanımefendisi ve Bir Cumhuriyet First Leydisi Reşide Bayar (Nilüfer Bayar-Gürsoy’un Anlatımına Göre)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28/84, Kasım 2012, Ankara.

DEMREN, Rüveyda Nur, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Alaçatı’da Türklerin Topraklarına Yönelik Müdahaleler İle İlgili Osmanlı Arşivinde Bulunan Vesikaların Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir 2022,

ERTAN, Nuri, *Bir Ömür Çeşme*, Ed. Murat Özsoy, Ankara basım yılı yok.

GENCOSMAN, Kemal Zeki, *Cumhurbaşkanı İnönü’nün Ege Seyahati 1949*, Ulus Basımevi, Ankara 1949.

GÜRSOY, Nilüfer, *27 Mayıs ve Bizler*, Yapı Tasarım-Üretim, Basım yeri ve yılı yok.

KEMAL, Mehmed, *Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi*, ABeCe Yay., İstanbul 1980.

ÖNEN, Engin, *Alaçatı*, İzmir 2020.

PIRNAR, İhsan –PİNAR,Tuğrul , *Baba Oğul Anıları Bir Cumhuriyet Ailesinin Yüz Yıllık Öyküsü Pravuşta 1894 – Ankara 1967*, Meta Basım, İzmir, 2012.

ŞAHİN, Enis - TUNÇ, Bilal, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1/2, 2015.

ŞENEL, Aymelek, Demokrat Parti İl Örgütü (1946 – 1960): Muhalefetten İktidara Bir Siyasal Partinin Yerel Politikası, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi*, Manisa 2018.

ŞİMŞİR, Nahide, “Osmanlı’dan Günümüze Çeşme ve Alaçatı’nın Belediye Başkanları”, *Demokrasi Platformu*, 10/35, Ankara, 2021, s.172 -184. <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi/article/view/221> (Erişim Tarihi 30.11.2024)

ŞİMŞİR, Nahide, *Çeşme Tarihi Araştırmaları I*, Post Yay., İstanbul 2024.

TBMM Albümü, 2, Ankara 2010.https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html (Erişim Tarihi: 29.11.2024)

Çeşme Demokrat Parti Teşkilâtı ve Celal Bayar

TİMUR, Taner, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul 1991.

YÜCEBAŞ, Oğulcan, *Cumhuriyet Döneminde Çeşme (1923-1960)*, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, İzmir 2024, s.50-150.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.